

DEL 27 AV SERIEN SOM STARTET 23. AUGUST 1996

De aktive NS-medlemmene

Venter på far. (Foto utlånt av Ellen Nicolaysen)

Den første landssviksaken i Follo kom opp for herredsretten høsten 1945.

Tiltalt var ifølge *Østlandets Blad* en enke med fire voksne barn. Hun hadde ikke vært straffet tidligere og påberopte seg at hun alltid hadde forsøkt å leve etter kirkens bud. Hennes formue dreiet seg om ca. kr. 100 000,-, bestående vesentlig av aksjer. Pengenes verdi var 13 ganger så stor i siste halvdel av 1940-årene som i 1997. Formuens størrelse ville derfor målt i dagens kroneverdi

ha utgjort ca. kr. 1 300 000,-.

Hun ble dømt for å ha vært medlem av NS, for å ha anmeldt en nabo for å ha hatt radio, for å ha innbetalt kr. 150,- til Frontkjemperkontoret, for å ha kjøpt et hus som tilhørte en flyktning og for å ha inngitt en klage på en preken i kirken 1. juledag.

Straffen ble satt til 3 års tvangsarbeid, 40 000 kroner i bot og 50 000 i erstatning samt 10 års tap av allmenn tillit. Samlet bot og erstatning ville etter dagens kroneverdi ha utgjort kr. 1 170 000,-.

Tvangsarbeid var i landssvikanordningen blitt innført som alternativ til fengsel. Det hadde tidligere vært brukt som en rent administrativ forføyning beregnet på arbeidssky og drickfeldige personer, som det het. Nå ble tvangsarbeid den vanlige straff for NS-medlemmer som ble idømt frihetsstraff. Straffen skulle sones i arbeidsleir. Tap av allmenn tillit innebar en sterk utvidelse av den tidligere adgang til å kunne idømme tillitstap. Landssvikanordningen ga ikke bare adgang til som før å kunne idømme tap av stemmerett, tap av rett til å tjenestegjøre i forsvaret, til å ha stilling i det offentlige og til å utøve yrker som krevde offentlig autorisasjon. Anordningen åpnet også adgang til å drive annen selvstendig ervervsvirksomhet, til å inneha ledende stilling eller tillitsverv i selskaper og sammenslutninger og til å eie eller erverve fast eiendom eller aksjer. Som justisministeren uttrykte det over London radio da bestemmelsen ble kunngjort i 1942:

En kan si at den som dømmes til å tape allmenn tillit derved økonomisk, sosialt og politisk er satt utenfor det samfunn som han har vist seg uverdigg å tilhøre.

Det gjaldt ikke bare "han", som

Den tvungne arbeidsljenseten begynte sommeren 1941 med 10 000 lueåringar på jordbruks- og veiarbeid. (Ukjent tegner. Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

justisministeren refererte til. Det gjaldt også den 60-årig gamle enken i Follo. Hun hadde hatt en formue på 100 000 kroner. 90 000 kroner ble tatt fra henne ved dommen. Om man kalte det bot eller erstatning, var mindre interessant. Det var summen som betydde noe. Hun satt igjen med inventar og løsøre til en anslått verdi av 10 000 kroner. Når det gjaldt tillitstapet, var hun i selskap med 47 andre som ble stilt for

retten på et så tidlig tidspunkt av oppgjøret at maksimumsstraffen ble ilagt.

I august 1945 var nemlig bestemmelsen blitt lempet på vesentlige punkter. Det ble nå opp til retten selv å avgjøre om den skulle illegge tap av allmenn tillit eller bare begrenset tillitstap. I praksis førte lempningen til at allment tillitstap ikke lenger ble brukt.

Regelen om solidarisk erstatningsansvar som landssvikanordningen innførte, er den kanskje mest diskuterte. Det dreiet seg om i hvilken grad det enkelte NS-medlem skulle gjøres økonomisk medansvarlig for den skade NS som helhet hadde påført Norge.

En trykt beretning viste at NS-partiets misbruk av Statens midler kunne anslås til 281,6 millioner kroner. Som eksempler på misbruket ble nevnt: Førerenes garde kostet staten i alt 4,2 millioner, Kulturdepartementet 32 millioner, Hirdens våpenopplæring 12 millioner, nazistiske partiformål 25,4 millioner, Idrettsdepartementet 132,2 millioner. Beretningen viste bare den såkalte debet- eller gjeldssiden. Den hadde ikke med noen motposter som viste oppnådde økonomiske fordeler. For eksempel hadde Ar-

ILA FENGSEL I.L.A. den **17. 5. 1945**

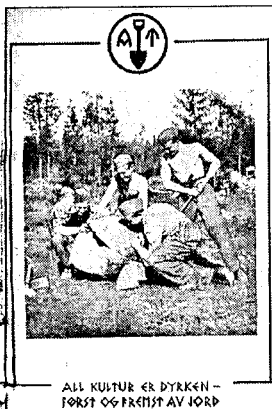
Bjørn Østring, Brakke F. Rom 5.

sitter i Ila fengsel, og trenger følgende gjenstander:

2 skjorter	1 halstørkle	Skolliser
1 X pyllamas	1 par vøtter	Såpe, skoskyrter
1 sett undertøy	2 ulltøpper eller	Tannpasta, kam
1 par strømper	1 tvevoppe	Håndklær, teller
1 lommeørklær	1 par sko eller	Barberkniv og såpe
2 håndklær	1 par støvler	Barberkniv og blad
1 genser	1 gummitrøler	Oppbevarings
Sy- og stoppesaker	Bukseseler	Snødde
Raggosaker	1 par tæller	Skredder

Pakken inneholdende ovennevnte gjenstander kan bare tilsendes gjennom posten. Pakken må ikke inneholde nærings- og nytelsesmidler eller tobakk. Ytterligere pakkesendinger er forbudt.

Slik fikk Bjørn Østrings kone vite at han levde. Han visste på sin side ikke at hun og deres lille sønn var satt på gaten og fratatt alt. (Utlånt av Bjørn Østring)

(Foto: Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

beidstjenesten som lå under Idrettsdepartementet, lagt beslag på det meste av departementets utgifter. Men det var i den trykte beretningen ikke gjort fradrag for tilført verdi av jord- og skogbruksarbeid, av veier, demninger og andre fellesnyttige anlegg som Arbeidstjenesten etterlot seg.

De 281,6 millionene skulle nå innføres fra NS-medlemmene, aktive som passive sådanne. De var ikke bare personlig ansvarlige. Ektefellen stod opprinnelig medansvarlig for idømt erstatning selv om vedkommende ikke hadde vært medlem.

Med 8 mot 3 stemmer vedtok Høyesterett at det solidariske erstatningsansvaret kunne sies å bygge på tidligere erstatningsrett, og at det derfor ikke kom i strid med grunnlovens § 97 som forbyr å gi lover tilbakevirkende kraft. Det NS

hadde kostet Staten, hadde medlemmene plikt til å erstatte - en for alle og alle for en. Som Høyesteretts flertall uttrykte det i den første saken om erstatningsansvar som kom opp for retten i 1945:

Det kan ikke være nødvendig for å konstatere hans erstatningsansvar, at det kan påvises en årsakssammenheng mellom hans medlemskap og hver enkelt skadegjørende handling, hver enkelt skade som partiet har bevirket eller medvirket til. Det er tilstrekkelig at han sammen med alle andre medlemmer har sluttet opp om og støttet dette parti som satte seg til oppgave å gjennomføre rettsstridige mål med rettsstridige midler. Han har derved gjort sitt til å forårsake det tap som er lidt.

Mindretallet mente at så fjernt som de passive medlemmer hadde stått fra de skader som NS ved dets ledere hadde påført Staten, ville det være urimelig å gjøre disse økonomisk ansvarlige for skadene. Som advokat Wiesener senere uttrykte det: *Man spurte ikke: Hvor stor er din skyld? Man spurte: Hvor stor er din formue? Hvor meget kan vi ta fra deg?*

For professor Andenæs forekom prinsippet om det solidariske erstatningsansvar urimelig og i strid med tidligere erstatningsrett. Bestemmelsen måtte derfor ifølge også ham være grunnlovsstridig.

Slik som landssvikanordningen lød fra først av, var regelen at ansvaret skulle gjøres gjeldende fullt ut så langt domfelte hadde midler. Det ville i praksis ha betydd at de enkelte NS-medlemmer kunne slås konkurs. Man ville ha fratatt dem eksistensgrunnlaget. Ingen bonde kunne bli sittende igjen med sin gård, ingen fisker med sin båt, ingen kjøpmann med sin forretning. En ikke liten del av det norske folk ville ha blitt redusert til forsorgsnivå. En ny formulering av bestemmelsen i august 1945 gjorde den lempeligere og anvendelsen mer smidig. Men stadig var det slik at den som hadde vært medlem av NS, etter soningen måtte regne med å søke sitt utkomme på en mer beskjeden måte enn tidligere. Som hjemmefrontjuristene hadde uttrykt det i forarbeidene til landssvikanordningen:

De som har forrådt sitt land og voldt sine medborgere og hele samfunnet skader, som det vil ta lange tider å utbedre, må ikke gå ut av oppgjøret som velstående menn.

Ved dom eller forelegg ble ilagt i alt 290 millioner kroner. Ilagte bøter utgjorde 52 millioner. Ilagte erstatninger som skulle dekke NS-partiets anslåtte misbruk av Statens midler på 281 millioner, utgjorde 73 millioner. Ilagte inndragninger som skulle gjelde beslaglegging av den personlige berikelse en person hadde hatt ved en ulovlig handling, utgjorde 165 millioner kroner.

Av det samlede beløp på 290 millioner ble 89 millioner ikke innbetalt. Det gjaldt først og fremst inndragningskrav som viste seg uerholdelige. Kravene var i førstningen blitt ilagt uten hensyn til om vedkommende hadde midler til å betale med eller ikke. Utilbørlig opptjent lønn eller fortjeneste ved tyskerarbeid eller profitorvirksomhet var f.eks. ofte blitt "gjemt" eller brukt opp.

Fra arbeid på et nybrott. (Foto utlånt av Bjørn Østring)

Pust i bakken. (Foto utlånt av Bjørn Østring)

En nesten identisk gjengivelse av altertavlen på Ilebø, skapt av den russiskfødte teatermaler Alexey Zaitzow. (Utlånt av Bjørn Østring)

- § 11.
1. Tap av almen tillit (tillitstap) medfører:
 2. Tap av stemmerett i offentlig anliggender.
 3. Tap av retten til å gjøre tjeneste i rikets krigsmakt.
 4. Tap av offentlig tjeneste som den skyldige innehar.
 5. Tap av adgang til å oppnå offentlig tjeneste.
 6. Tap av rett til å inneha stilling eller drive erverv som er betinget av offentlig autorisasjon eller godkjenning.
 7. Tap av rett til å drive annen selvstendig ervervsvirksomhet av slik art som blir bestemt i dommen.
 8. Tap av ledende stilling eller løst eller uløst tillitsverv i selskaper, stiftelser eller sammenslutninger.
 9. Tap av rett til å oppnå slik stilling eller verv som nevnt under nr. 7.
 10. Tap av adgang til å eie eller erverve:
 - a) fast eiendom,
 - b) slik rettighet i fast eiendom som det etter gjeldende lovgivning trenges konsesjon til å erverve,
 - c) norsk registreringspliktig skip,
 - d) aksjer eller andre andeler i norske ervervsdrivende selskaper eller sammenslutninger.
- Rettighetstap etter punkt 2 er ikke til hinder for at de domfelte tilpiktes å utføre arbeid for krigsmakten i samsvar med bestemmelser i lov.